

Історія

УДК 94"1922/1940"

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.21806519>

Відносини УСРР з країнами Балтії (1922-1940 рр.)

Біліченко Лідія Сергіївна,

магістр історії,

випускник Чорноморського національного

університету ім. Петра Могили,

м. Миколаїв, Україна

<https://orcid.org/0009-0000-9204-8295>

Прийнято: 19.03.2026 | Опубліковано: 30.03.2026

***Анотація.** У статті досліджується відносини УСРР з країнами Балтії (Литвою, Латвією та Естонією) протягом 1922-1940 рр. (у міжвоєнний період). Встановлено, що повноважним представником УСРР у Литві, Латвії та Естонії був призначений Євген Терлецький. Однак, вже у травні 1922 р. дипломатичні представництва УСРР у країнах Прибалтики були ліквідовані. Усі повноваження з ведення міжнародних справ перейшли у відання єдиного уряду РСФРР, а згодом – до Народного комісаріату закордонних справ утвореного СРСР.*

У 1922 р. Народний комісаріат закордонних справ УСРР засвідчив, що Представником Литовської Демократичної республіки в УСРР призначений професор Вітовт Мошинські. Також, НКЗС УСРР наголосив, що віднині громадянин Вітовт Мошинські користується всіма правами екстериторіальності, на підставі чого багаж його та всі речі є

недоторканими та жодному огляду не підлягають. Уповноваженими Литви по справам біженців в Україні став Г.Е. Ульман, який переїхав в Україну разом з дружиною І.Ф. Ульман.

Щодо відносин УСРР з Латвією та Естонією, то незалежна Латвійська Республіка не мала офіційних дипломатичних відносин з Українською РСР (як частиною Радянського Союзу), але двосторонні контакти все ж відбувалися. Економічні зв'язки, культурний обмін та переміщення тисяч латвійських біженців, які прагнули повернутися на батьківщину після Першої світової війни, були обмежені. У 20-х та 30-х роках у межах СРСР відбувалася обмежена торгівля та транзит. У Ризі та українських містах діяли різні товариства та представництва, які забезпечували культурні контакти та обмін прес-інформацією. На відміну від Латвії, Естонія встановила офіційні дипломатичні контакти з Радянським Союзом. Так, Естонія та Українська Радянська Соціалістична Республіка визнали одна одну договором, підписаним 25 листопада 1921 р.

Загалом, дипломатичні, міграційні та культурні відносини між країнами Балтії та Україною завершилися у 1940 р. з окупацією країн Прибалтики СРСР.

Ключові слова: УСРР, Литва, Латвія, Естонія, Балтія, Прибалтика, дипломатичні відносини, міграційні відносини, міжвоєнний період.

Relations of the Ukrainian SSR with the Baltic countries (1922-1940)

Lidiia Bilichenko,

Master of History,

Graduate Petro Mohyla Black Sea National University,

Mykolaiv, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0000-9204-8295>

Abstract. *The article examines the relations of the Ukrainian SSR with the Baltic countries (Lithuania, Latvia and Estonia) during 1922-1940 (in the interwar period). It is established that Yevgeny Terletsky was appointed plenipotentiary representative of the Ukrainian SSR in Lithuania, Latvia and Estonia. However, already in May 1922, the diplomatic missions of the Ukrainian SSR in the Baltic countries were liquidated. All powers for conducting international affairs were transferred to the unified government of the RSFSR, and later to the People's Commissariat of Foreign Affairs of the formed USSR.*

In 1922, the People's Commissariat of Foreign Affairs of the Ukrainian SSR certified that Professor Vitovt Moshinsky was appointed as the Representative of the Lithuanian Democratic Republic in the Ukrainian SSR. Also, the National Council of Foreign Affairs of the Ukrainian SSR emphasized that from now on, citizen Vitovt Moshinsky enjoys all the rights of extraterritoriality, on the basis of which his luggage and all belongings are inviolable and are not subject to any inspection. The Lithuanian Commissioner for Refugees in Ukraine was G.E. Ulman, who moved to Ukraine with his wife I.F. Ulman.

Regarding the relations of the Ukrainian SSR with Latvia and Estonia, the independent Latvian Republic did not have official diplomatic relations with the Ukrainian SSR (as part of the Soviet Union), but bilateral contacts still took place. Economic ties, cultural exchange and the movement of thousands of Latvian refugees who sought to return to their homeland after World War I were limited. In the 1920s and 1930s, limited trade and transit took place within the USSR. In Riga and Ukrainian cities, various societies and representations operated, ensuring cultural contacts and the exchange of press information. Unlike Latvia, Estonia established official diplomatic contacts with the Soviet Union. Thus, Estonia and the Ukrainian Soviet Socialist Republic recognized each other by a treaty signed on November 25, 1921. In general, diplomatic, migration and cultural relations

between the Baltic countries and Ukraine ended in 1940 with the occupation of the Baltic countries by the USSR.

Keywords: *Ukrainian SSR, Lithuania, Latvia, Estonia, Baltic States, Baltic States, diplomatic relations, migration relations, interwar period.*

Постановка проблеми. Відносини України з країнами Балтії (Литвою, Латвією та Естонією) мають багатовікову історію, яка пройшла шлях від спільних середньовічних держав (Велике князівство Литовське) та антиімперського спротиву (Лівонські війни, кривава боротьба 40-50-х рр. та мирного «Співаючого революційного» руху) до сучасного стратегічного партнерства, безпекової інтеграції та повної підтримки України в умовах російської агресії.

У даному контексті малодослідженою темою залишаються дипломатичні та міграційні відносини УСРР з країнами Балтії (Литвою, Латвією та Естонією) протягом 1922-1940 рр.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Попри наявність певної кількості досліджень, актуальним постає питання діяльності литовських та естонських дипломатичних представництв на теренах УСРР.

Аналіз досліджень. Серед вітчизняних дослідників, які безпосередньо торкалися зазначеної проблематики, варто виділити роботи І. Б. Матяш - Голови Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин, провідного наукового співробітника відділу історії міжнародних відносин та зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України. Ірина Борисівна у своїх багаточисленних працях присвячених історії української дипломатії торкається і становленню дипломатичної та консульської служби новоствореної УСРР та її відносини з іноземними державами [6].

Деякі аспекти дослідження можна знайти у наукових доробках Л. Вовчук [3,4] та Л. Біліченко [1,2].

Серед закордонних дослідників, даним питанням активно займаються прибалтійські науковці Гатіс Крумінс [14] та Віліус Шадаускас [15].

Мета статті.

Метою статті є на основі архівних документів та закордонного історіографічного надбання дослідити дипломатичні та міграційні відносини УСРР з країнами Балтії у міжвоєнний період.

Виклад основного матеріалу. 21 квітня 1920 р. Директорія УНР домовилася з Польщею про військовий союз проти більшовиків (згідно його Галичину було визнано за Польщею), але наприкінці травня 1920 р. більшовицька армія окупувала Київ, Вільнюс та Мінськ. Війна завершилася підписанням Ризького договору в березні 1921 р., згідно з яким Західна Білорусь, Західна Україна та Віленський край відійшли до Польщі. Східна Білорусь та Східна Україна відійшли до більшовиків. Після Ризького договору Українська Народна Республіка припинила своє існування. Війна між Радянською Росією та Польщею призвела до розділу території України між цими державами. Центром українських національних та державницьких ідей стала частина Західної України, що відійшла до Польщі (Львів). Однак у цій частині колонізація проводилася досить інтенсивно. Частина Східної України, що потрапила до радянської влади, стала об'єктом русифікації. У 1922 р. тут було створено Українську Радянську Соціалістичну Республіку, яка проіснувала до 1991 року. У країнам Прибалтики вищезгадана політика закріпилася дещо пізніше, оскільки в міжвоєнний період країна мала сприятливі умови для створення державності, що призвело до сильної боротьби опору, яка відбулася після війни. Зв'язки між країнами Балтії та Україною, що почали розвиватися, поступово слабшали. Однак, на противагу почали встановлюватися дипломатичні відносини з урядом УСРР. [14, р. 14]

Повноважним представником УСРР у Литві, Латвії та Естонії був призначений Євген Терлецький. Однак, вже у травні 1922 року дипломатичні представництва УСРР у країнах Прибалтики були ліквідовані. Усі повноваження з ведення міжнародних справ перейшли у відання єдиного уряду РСФРР, а згодом – до Народного комісаріату закордонних справ утвореного СРСР [5].

У 1922 р. Народний комісаріат закордонних справ УСРР засвідчив, що Представником Литовської Демократичної республіки в УСРР призначений професор Вітовт Мошинські.

Також, НКЗС УСРР наголосив, що віднині громадянин Вітовт Мошинські користується всіма правами екстериторіальності, на підставі чого багаж його та всі речі є недоторканими та жодному огляду не підлягають [8, арк. 22].

За відомостями, які містяться в архівних документах, на першому етапі діяльності литовського дипломатичного корпусу в УСРР, радянська влада не перешкоджала діяльності Місії. Так, у архіві зберігається Довідка за №12/0, яка була дана співробітнику Литовського Представництва І.М. Ардицькому в тому, що з боку Народного комісаріату закордонних справ не зустрічатиметься перешкод щодо перевезення ним за кордон 4 000 німецьких марок [8. Арк. 28].

У березні 1922 р. сталася ще одна важлива подія, яка вплинула на подальший хід відносин Радянської України з країнами Балтії. 13 березня, 1922 р., на запрошення польського уряду та згідно з постановою Гельсінфорської конференції, у Варшаві на конференції задля зміцнення спільності взаємних політичних та економічних інтересів, зібралися наступні представники Міністерств закордонних справ: З. П. Антон Пійп, Міністр закордонних справ Республіки Естонії; П. Зігфрід та П. Мейєровіц, Міністр Президент і Міністр закордонних справ Республіки Латвії; Костянтин

Скірмунт, Міністр закордонних справ Республіки Польща; Б.П. Рудольф, Міністр закордонних справ Фінляндії.

Бажаючи зміцнити взаємні відносини та у твердій впевненості, що збереження миру у Східній Європі є "Неодмінною умовою економічного розвитку Європи", Міністри закордонних справ дійшли згоди щодо таких умов:

- Представлені на Варшавській конференції уряди підтверджують, що вони взаємно визнають мирні договори, якими припинено стан війни 2-го лютого 1920 р. між Естонією та Росією, 11-го Серпня 1920 р.- між Латвією і Росією та 18 березня 1921 р. з між Росією, Україною, Білорусією та Польщею;
- Представлені на конференції уряди зобов'язуються не укладати жодних договорів, які прямо чи опосередковано спрямовані проти однієї з відповідних держав;
- Для створення повної ясності у взаємних відносинах та для забезпечення відвертості у цих відносинах, кожен із представлених на конференції урядів надалі має повідомити решті трьох урядів текст договорів, укладених між ним та однією або декількома іншими державами;
- Представлені на конференції уряди зобов'язуються в найближчому майбутньому розпочати переговори для укладання між собою адміністративних та економічних договорів і конференцій, які ще не були заключені, насамперед про торгові договори, консульські конвенції та про видачу злочинців;
- Держави, в яких знаходяться етнографічні меншини, які належать до національної більшості однієї з Договірних Держав, гарантують цій меншості права та привілеї і забезпечують їм зміст та вільний розвиток усіх культурно-національних організацій;

- Представлені на конференції уряди приймають угоду про вирішення всіх конфліктів і суперечок між відповідними державами виключно по всіх важливих питаннях [9, арк. 10].

Таким чином, можна констатувати, що Варшавський договір 1922 р. закріпив союзницькі, дипломатичні, військові та економічні зносини між урядами країн Естонії, Латвії, Польщі та Фінляндії. Також, зазначена конференція вкотре визнавала раніше укладені договори з Радянським Союзом (Україною та Росією).

23 жовтня 1922 р. Народний комісаріат закордонних справ, засвідчив свою повагу до Повноважного Представника Литовської Демократичної Республіки в Україні та мав честь повідомити, що обмін Ратифікаціями заключених між УСРР та ЛДР договорів призначено на 24-те жовтня о 13 годині дня в приміщенні Народного комісаріату закордонних справ [10, арк. 1].

На додаток до Договору 24 листопада 1922 р. за No 2626 та дворазовій словесній заяві Повіреного у справах Литви, Представництво Литви в Україні другий раз переконливо та наполегливо просило НКЗС терміново вжити заходи до включення телефону Представництва за No 694 до загальної мережі міських телефонів. Представництво звертало увагу НКЗС на низку великих незручностей у роботах Представництва, викликаних цим раптовим вимкненням телефону Представництва [10, арк. 5].

Нагальною проблемою було і вирішення питання біженців. У 1920-х роках проблема біженців між Литвою та УСРР охоплювала процеси реєвакуації (повернення) біженців Першої світової війни та правове регулювання виїзду іноземців. Уповноваженим Литви по справам біженців в Україні став Г.Е Ульман, який переїхав в Україну разом з дружиною І.Ф. Ульман. Наприкінці 1922 р. Г. Е. Ульман звернувся до органів НКВД з тим, що посвідчення особи його особистого секретаря А. Вулина було віддано в

НКВД РСФСР перед виїздом до Латвії, однак при поверненні назад з Латвії так і не було повернуто, внаслідок чого Уповноважений прохав видати нове посвідчення [11, арк. 17].

Натомість, особи, які з різних причин бажали приїхати в Україну (або ж отримати громадянство) з території країн Балтії, мали заповнити анкету. Одна із таких анкет міститься у документа Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Зразок зазначеної анкети Див на Рис. 1-прим. автора).

Рис. 1

АНКЕТА
Для громадян, що бажають їхати на Україну.

1. Ім'я по батькові і прізвище *Михайло Степанович Залозський*

2. Адреса домашня і службова *Почта-дом № 11 на вулиці...*

3. Вік *38 років*

4. Родинний стан *Заливша вдовою*

5. Професія *Приїждиця*

6. Громадянство *Російське*

7. По якій справі бажає їхати на Україну *Мати і сестру в місто Севастополь (Крим)*

8. Куди і до якої місцевості бажає їхати *в Севастополь (Крим)*

9. Як довго бажає пробути на Україні *На один рік*

10. Чи був раніш на Україні, коли і в якій місцевості, як довго і коли виїхав *Мати в місто Севастополь 18 лютого 1920 року*

11. Чи має родичів на Україні, яких саме, зазначити ім'я, прізвище і докладні адреси *Мати і сестру в місто Севастополь (Крим)*

12. Чи має, чи мав яке нерухоме майно на Україні і в якій місцевості *Не має*

13. Чи пробував на Україні під судом або слідством на протязі 1920 року, як що був то де, коли і по яких справах *Не був ніколи*

14. Чи служив у війську на Україні, в якому, коли, як довго *Мати*

15. Чи служив у війську в другій державі, в якому, коли, як довго *Німа*

16. Хто може (рекомендувати) вказати ім'я прізвище, адреси, по можливості двох осіб, які перебувають зараз на Україні *Владимир Федорович Залозський, Севастополь, Севастопольська вулиця № 10, Федорович, Михайло Степанович*

Підпис: *Михайло Степанович Залозський*

Анкета

Джерело: ЦДАВО. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 7.

Фотокартка жінки (1922 р.), яка мала намір отримати громадянство УСРР

Джерело: ЦДАВО. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 153. Арк. 7.

Були і етнічні прибалти (естонці, латвійці та литовці), які хотіли повернутися назад на Батьківщину (повернути собі своє громадянство). На початку 1923 р. до Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету УСРР звернувся Бенцесни Вольковичи Ревва, який зазначав у своєму проханні наступне: «Посилаючись на ст. 38 Вашої Ради Народних Комісарів УСРР від 28 березня 1922 р., уклінно прохаю повернути мені й моїм неповнолітнім дітям права українського громадянства. При цьому подаю свою коротку біографію, три анкети зі згаданими в них документами і три фотографії» [12, арк. 8].

Варто також зазначити, що у 1920-х і 1930-х роках незалежна Латвійська Республіка не мала офіційних дипломатичних відносин з Українською РСР (як частиною Радянського Союзу), але двосторонні контакти все ж відбувалися. Економічні зв'язки, культурний обмін та переміщення тисяч латвійських біженців, які прагнули повернутися на батьківщину після Першої світової війни, були обмежені. У 20-х та 30-х роках у межах СРСР відбувалася обмежена торгівля та транзит. У Ризі та українських містах діяли різні товариства та представництва, які забезпечували культурні контакти та обмін прес-інформацією [14].

Що відносин УСРР з Естонією, то на відміну від Латвії, протягом 1920-х та 1930-х рр. Естонія встановила офіційні дипломатичні контакти з Радянським Союзом. Так, Естонія та Українська Радянська Соціалістична Республіка визнали одна одну договором, підписаним 25 листопада 1921 р. Варто зазначити, що генеральне консульство Естонії розташовувалося на теренах Радянської Росії і всі питання вирішувалося через зазначену установу. У період 1920-1938 років Генеральне консульство Естонії у Ленінграді (Петрограді до 1924 року) очолювали: консул Йоганнес Бауер (1922), другий секретар Філіп Калйот (1922-1923), генеральний консул Віктор Томберг (1922-1924), генеральний консул Яан Мельдер (1924-1926), генеральний консул Ганс Лок (1926-1933), заступник генерального консула Рудольф Меллерсон (1933) та генеральний консул Александер Варма (1933-1938) [13].

Загалом, дипломатичні, міграційні та культурні відносини між країнами Балтії та Україною завершилися у 1940 р. з окупацією країн Прибалтики СРСР, тобто процесу військового захоплення та подальшої анексії Естонії, Латвії та Литви Радянським Союзом. Вона стала наслідком таємних протоколів до пакту Молотова-Ріббентропа, підписаного СРСР та нацистською Німеччиною у серпні 1939 р. [7]

Висновки. Таким чином, протягом 1920–1930-х років відносини УСРР з Литвою, Латвією та Естонією еволюціонували від формального юридичного визнання до повного згортання самостійної дипломатії через інтеграцію України до складу СРСР, яка завершилася поглинанням самих балтійських держав Радянським Союзом у 1940 році. Основними напрямками відносин країн Балтії (Литвою, Латвією та Естонією) з УСРР (Радянською Україною) стало заключення мирних угод, заснування дипломатичних місій, створення представництва по справам біженців тощо.

Список використаних джерел:

1. Біліченко Л. Замахи на життя консулів та збройні напади на європейські та радянські консульства у 20–30-х рр. XX ст. *Молодий вчений*. 2023. № 11(123). С. 32–35. DOI: 10.32839/2304–5809/2023-11-123-20
2. Біліченко Л. Заснування консульств іноземних держав в УСРР у 20-Х РР. XX ст. *Молодий вчений*. 2025. № 1 (132) С. 65-69. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-1-132-20>
3. Вовчук Л. Джерела до історії консульських установ іноземних держав на Півдні України (кін. XVIII – початок XX ст.). *Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць*. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. Вип. 9. С. 101 – 106.
4. Вовчук Л. Німецькі дипломати в Україні (1918–1938 рр.): просопографічний портрет. В: Верстюк В. (ред.). *Україна та Німеччина: міждержавні відносини*. Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти. 2018. С. 207–218.
5. Дипломатія Української СРР 1920–1922. URL: https://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&

S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Dyplo
matiya_USRR_1920_1922

6. Матяш І. Іноземні представництва в радянській Україні (1919–1991): протистояння і співпраця. Київ: Інститут історії України НАН України. 2020. 503 с.

7. Радянська окупація країн Балтії. URL:
<https://www.jnsm.com.ua/h/0615Q/>

8. ЦДАВО. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 38.

9. ЦДАВО. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 77.

10. ЦДАВО. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 83.

11. ЦДАВО. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 149.

12. ЦДАВО. Ф. 4. Оп. 1. Спр. 153.

13. Eesti ja Venemaa diplomaatiliste suhete ajajoon. URL:
<https://moscow.mfa.ee/et/eesti-ja-venemaa-diplomaatiliste-suhete-ajajoon/>

14. Krūmiņš Gatis. PSRS budžeta ieņēmumi un izdevumi okupētajā Latvijā pēc Otrā pasaules kara (1946 – 1990). Rīga: LR Tieslietu ministrija 2023. 82 p.

15. Šadauskas Vilius. Lietuvos ir Ukrainos istoriniai ir kultūriniai ryšiai XIX–XX. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. 2023. p. 14